

Badische Landesbibliothek Karlsruhe

Digitale Sammlung der Badischen Landesbibliothek Karlsruhe

Expositio officii missae sacrique canonis

[Reutlingen], 1. Sept. 1483

Tractatus quartus libri primi De missa

[urn:nbn:de:bsz:31-319967](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:bsz:31-319967)

deteriora mereri supplicia qui filium dei
 conculcauerint etc. Ubi dicit glo. xpm
 conculcat qui libere peccat absq; timore
 et pnia et indigne eo picipat. Quinto
 tales indigne pficientes et sumetes rei
 et culpabiles erunt. ac si xpm occideret
 Juxta illud apli. Qui manducat panem
 hunc et bibit calicem dñi indigne reus
 erit corpis et sanguinis dñi. vñ ambro
 sius. Qui indigne xpm sumit idem e ac
 si eum interficiat. Et talis iterum xpm cru
 cifigit. Juxta illud ad Hebre. vi. Rur
 sum crucifigentes filium dei. Si q̄s fidē
 hñs sciret se seme xpm crucifigisse. ipe
 vellet nudis pedibus p mundū ambu
 lando p totū tps vite sue penitentiam
 agere. Quid ergo dñt tales facere qui
 multociēs fecerūt peccatū huic simile
 Sexto deū tales offendunt ex magna
 ingratitude. Ibi em̄ venit diuina ma
 iestas visitare hoīem in sacramēto alta
 ris cū plenitudine chrisimatū. et vilis hō
 nō timet deo ptumeliam inferre. De
 iores sunt hij latronib⁹. Nā latrones
 istis ad quoz mensam comedūt sepius p
 annū seruāt fidem et in nullo eos ptur
 bant. indigne vō pficientes et sumentes
 in ipa mensa ei cū quo comedūt. scz dō
 inferūt cōtumeliam. Et vltra istas gra
 uissimas offensas hō incurrit lōgas in
 firmitates et improuisam mortē. Teste
 Aplo ad Ro. vii. sic dicente. Propter
 qd̄ inter vos mlti infirmi et imbecilles
 et dormiūt multi. Legitur nāq; in libro
 pascbasij qd̄ hij qui indigne p̄nunciant.
 nisi bonitas xpi cū iudicio pendēt om
 nino gladiū vlciois suspenderet et tem
 porale mortē remoueret. ab angelis sta
 tim p̄nerent qz ciuitas iudeoz p mor
 te xpi destrui debuit. et iudei interfici
 sicut factū fuit anno xliij. post mortem
 xpi. p tytum et vespasionū. et peccatū

indigne pficientiū simile est peccato il
 loz qui xpm crucifixerūt. igit̄ iustissime
 possent tales interfici. nisi tūc bonitas
 dei ad pniaz eos reseruaret.

Tractatus quartus libri pri
 mi De missa.

¶ In tractatib⁹
 tribus p̄cedentib⁹
 dictū est de sacra
 mento eucaristie /
 et de ei⁹ debito mi
 nistro scz de sacer
 dote i officio misse
 ipm sumente ⁊ cōficiēte quare expedit
 qd̄ iā q̄stum ad tractatū quartū. aliqua
 in spēali de ipa missa declarenē. Habe
 bit aut̄ tractat⁹ iste decē septem breuia
 capitula
 Quot modis missa dz. ⁊ quō diuiditur
 et vnde dicat̄. caplin primū.
 Quomodo missa sit celebranda et vbi
 capitulū scdm.
 De p̄rogatiuis misse caplin terciū.
 Quare quotidie missa celebratur. cū tñ
 xpc̄tm̄ semel passus sit caplin quartū.
 An liceat i aliquo casu sacerdoti bis ce
 lebrare in vno die capitulū quintum
 An missa boni sacerdotis melior sit q̄
 missa mali sacerdotis caplin sextū
 Quare missa semp sit libenter audiēda
 capitulū septimū
 Qualiter missa sit audiēda ca. octauū
 Quare officium misse versus orientem
 offerē cū tñ deus sit vbiq; ca. nonum.
 Qualiter a sacerdote ex quo in missa
 adorāndus d̄s sit. et q̄s. et qliter suas ora
 tiōes p̄nunciare debet caplin decimū
 Quot mōis missa pagitur. et de cantu
 quo missa solemnizatur ca. vndecimū.
 De diuersitate officij ambrosiani et

gregoriani capitulū duodecimū.
De hora celebratiōis missarū. ca. xiiij.
De priā institutiōe missę et a quib⁹ missa
fm hmōi ritū est ordinata. ca. xiiij.
De pūda ordinatiōe missę et in quib⁹
pūtit capitulū quindecimū.
De rectoriōe legalis sacrificij ad sacri-
ficiū missę caplm sedecimū
Quare dies sabbati cessit beate vginie
in spēalem memoratiōez. et q̄liter offi-
cia missę distinguunt fm aliquaz terza-
rū p̄suetudiez iuxta numerū dierum in
ebdomada caplm decimūseptimū.

Capitulū p̄mū Quot mōis missa
d̄r et quō diuidit̄ et vnde dicat̄

Missā vno mō significat missę
m rii seu officij illio mō signi-
ficat misterij seu sacrificij.

quod offerit̄ in pactiōe talis officij. Totū
officiū d̄r missa quasi transmissio eo q̄
plebs fidelis p̄ misterij sacerdotis qui
fungit̄ vice mediatoris dei et hoim/p̄-
ces et vota trāsmittit̄ altissimo. Ip̄m
vō sacrificij seu hostia q̄ i missa offerit̄
missa vocat̄ q̄si trāsmissa. nobis q̄dem
p̄mo p̄ incarnatiōez trāsmissa postea a
nobis d̄o p̄ri trāsmissa p̄ oblatiōez p̄ri-
mo nobis trāsmissa a p̄re vt fit nobiscū
postea a nobis trāsmissa p̄ri vt p̄ nob
intercedat apud ip̄m. hec em̄ missio seu
legatio sola sufficiens est ad soluēdū oēs
inimicitias et offensas iter deū et hoiez
Missā etiā generaliter d̄r a mittēdo. iō
fm illu. qz celestis nunci⁹ missus ad
p̄secrādū corp⁹ d̄ni aduenit. Juxta q̄
sacerdos orat̄ Jube hec trāsseri p̄ ma-
nus sc̄i angeli tui i sublime altare tuū
Officiū missę diuidit̄ i missam cathecu-
minoz. et in missaz fidelij Missa cathe-
cuminoz est ab introitu vsqz p̄ offer-
torij et d̄r illa missa ab emittēdo qz tpe
illo quo sacerdos incipit p̄secrare euca-

ristiā cathecumi foras de eccia mittit̄
Lecto siquē euāgelio dyacon⁹ clama-
re solebat. si q̄s cathecumin⁹ adest exea-
at foras. Cathecumi sacris misterijs n̄
d̄nt interesse q̄ nō nisi fidelib⁹ baptiza-
tis p̄mittunt̄. Missa vō fidelij est ab
offertorio vsqz ad finē. Et d̄r tūc p̄rie
missa a mittēdo qz tūc ad p̄ria fidelis
q̄sqz trāsmittit̄ dyacono dicente. Ite
missa est. Constitutū em̄ est i aurelionēsi
p̄cilio. qz cū ad celebrādas missas p̄pls
p̄ueniret in dei noie nō ante discedat
q̄ missa solēnitās p̄pleat̄. de p̄e. dis. j. c.
Lum⁹ ad celebrāda.

Caplm sc̄dm illud quo et quō et
vbi missa sit celebrāda

Missā nō est celebrāda nisi a sa-
m cerdote p̄pter hoc si layc⁹ ex-
temeritate vestes sacras in-

dueret. et canonē legeret et vba p̄seca-
tiōis cū intentiōe p̄ferret nihil ageret.
qz requirit̄ ordo sacerdotalis. vt postea
dicet̄ Secūdo missa nō est celebrāda nisi
a sacerdote induto vestib⁹ ad hmōi sa-
eramētū et officij solēnitatē ordinatus
q̄uis sine vestib⁹ p̄ficeret. eque bñ. tñ
nō d̄t sine vestib⁹ celebrare ne videat̄
tur esse p̄tempoz sacroz canonū vt ha-
bet̄ de p̄e. dis. j. ca. Elestimēta. Tercio
missa ē celebrāda in eccia p̄secrata nisi
in magna necessitate vt possitis i itine-
re si eccia defuerit in tētorijs celebrari
p̄mittit̄. vt habet̄. de p̄e. dis. j. ca. Con-
cedim⁹. Quarto qz supra altare vel su-
pra tabulā cōsecratā i qua lapis firmi-
ter sit p̄iunct⁹ celebrat̄. qz eccia funda-
ta est supra firmā petrā. qui lapis si mo-
tus fuerit a sua capsā p̄rit bñdictio Et
d̄t t̄lis lapis iter firmari et cōsecrari
de nouo anq̄ sup eū celebrat̄. Et in cō-
cilio cribimēsi statutū habet̄. si tabula
altaris cōsecrata ceteraqz misteria ad

illud officium pertinencia affuerint missarum
 solennia celebrare. *Secundum* ut patet de
 ple. dis. i. Si tabula. Notandum est hic in
 cidetaliter quod usus altaris in veteri tes-
 tamento super aspidem. ut legitur. Gen. ix.
 ubi dicitur. Edificauit noe altare domino et tol-
 lens de cunctis pecoribus et volucribus
 muris obtulit holocausta super altare
 domino. qui noe primum ritum altaris exhibu-
 it. post hoc abraham usum in oblatione al-
 taris habuit. post hoc tempus legis moysay
 ce ritus legalis multum altaris indiguit. et
 dicitur altare quasi alta ara. tamen rone situs quod est
 eleuatum supra terram. tamen propter sacrificium
 quod in altari offertur: quod super altare consecra-
 tur corpus et sanguis christi. quod est altissimum
 sacrificium. Et sic dicitur ara ab ardore quod in le-
 ge antiqua holocausta cremabantur in
 altari. Quia missa celebrari debet a sacer-
 dote non irregulari. non excommunicato
 aut alias prepedito. Quis ita sit. quod sa-
 cerdos si sit hereticus. scismaticus. excom-
 municatus. irregularis. vel suspensus.
 dummodo seruat formam verborum et intentio-
 nem perficiendi habeat eque bene proficit.
 Nec tamen predictio apponitur propter cautela
 Sexto missa est celebranda cum lumine ac-
 cense. sine enim igne sacrificari non debet. in
 illud leui. vi. Ignis in altari meo semper ar-
 deat. lumen illud fide populi designat quod non
 debet esse absconditum sub modio sed posita super
 pedem cadela. ut ingrediens unitatem
 ecclesie videat opera ex fide relucere et cla-
 rificentur presertim quod in celis est. Septimo a sa-
 cerdote calcato missa debet celebrari
 Nec predictio est honestatis non tamen neces-
 sitatis. Unde notandum. quod religiosus sine
 sui professionis ordine discalceatus. si ince-
 dat missam celebratur calcet se ex pre-
 cepto apostoli ad Eph. ult. dicitis. Stare
 calcate pedes in preparatione euangelij pa-
 cis. Calcet sunt de pellibus mortuorum animalium

lium et calcet homo cum his terram. et sunt
 clausi de subtus et aperti de super quod desig-
 nat. quod sacerdos debet esse mortuus mundo
 et cor habere clausum de terrenis et ipsa ratione
 lubrica calcare et vilipendere et cor ap-
 tum habere ad intelligendum et ad imaginandum
 deum et ad desiderandum celestia. Octauo
 sacerdos debet celebrare missam super altare
 re ad minus duobus panibus tecto. ut vult
 Ray. Nono missa debet celebrari in die et
 ante meridiem. de quo dicitur infra xiiij. ca.
 h. tractat. Decimo ad minus vno pane
 debet missa celebrare si aliquo modo eius
 habere potest. ut dicitur glo. super ca. Nec quoque
 de ple. dis. i. Si vero nemo responderet tibi
 vel si nemo altaret vel solus vnus ad
 huc dicere debet. dominus vobiscum. et orate pro
 me. Quia sacerdos est persona communis.
 et loquitur ad totam ecclesiam. et in persona totius
 ecclesie sacrificat. Immo sine glossa
 ubi supra. inclusus missam solus canta-
 re potest. Hoc intellige. ubi clerici copia
 non suffragatur. alias secus esset. De
 hoc plenius patebit infra circa primam
 salutationem scilicet dominus vobiscum

Capitulum. iij. De prerogatiuis
 ipsius missae.

Prerogatiua ipsius missae ex iam
 predictis aliquantulum patuerunt
 possunt tamen adhuc plura alia
 assignari. Unum est quia missa primo
 a christo est instituta. ut patet de ple.
 dis. ij. ca. Quia corpus. Secundum quod
 ab apostolis et a sanctis patribus. per
 indumentum et ornamentum. et cantum. et
 gestum est solennizata. quia ut habetur
 de consecra. dis. i. ca. Jacobus. Oratio
 celebrandi missam a beato iacobo fra-
 tre domini. et basilio cesariensi episcopo
 in scriptis est redacta.

Tercium quod ibi sonant verba diuina angelica et humana. Ibi enim cantatur pater noster. quod est oratio dominica. et verba euangelij et verba consecrationis leguntur. que omnia sunt verba diuina. quia a domino nostro iesu christo prolata et ordinata. Angelica verba sunt. Amen. alla. gloria in excelsis etc. Letera sunt humana. Quartum prolatum. est quod in missa audiuntur tria notabiliora ydemata que sunt in modo scilicet hebraicum. grecum. et latinum. De quo dicit in kiri eley son. Quintum quod missa tam plena est misterijs. suo modo sic mare guttis. et solatha mis sicut firmam. nentiu stellis. et celum empirium angelis. Sextum quod sacerdotes in solemnibus ecclesijs et festiuitatibus habent plures ministros ad hoc officium consecratos et ordinatos. scilicet dyaconum. subdyaconum. et accollitos. Septimum quod ibi est dominus celi et terre. sub speciebus panis et vini qui post consecrationem offertur deo patri. Octauum quod nil tam salubre et deo acceptabilius est ad salutem viuorum et mortuorum sicut missae celebratio.

Capitulum. iij. Quare quotidie missa celebratur cum tamen christus semel passus sit.

Orassis et hec dubitatio pulsatur a quibus que quotidie missa celebratur. cum tamen christus semel solus passus sit. cuius passionis memoria in missa recolitur. Et licet huius dubitationis alique cause sint prius assignate. tamen proprie tres cause specialiter assignantur. Prima quod sic corpus naturaliter indiget quotidie nutrimento corporali. sic et anima quotidie indiget nutrimento spirituali. sed corpus et sanguis christi sunt nutrimenta spiritualia anime. ut sufficienter superius dictum est cum de sacramento eucaristie

ageretur. ideo quotidie offertur. Secunda causa est. quod propter morbum quotidianum. necessaria est medicina quotidiana. Sed homo quotidie labitur in peccatum. ideo quotidie indiget hoc sacramento pro medicina. teste beatus ambrosius. sic dicente. Si quotiescunque sanguis christi in remissionem peccatorum effunditur. debeo semper accedere ut tempus mihi peccata dimittat. que semper pecco. semperque debeo habere medicinam. Cui alludit beatus Augustinus. dicens. Quotidie hec oblatio iteratur: licet christus semel sit passus. quod quotidie peccamus. peccatis sine quibus humana et mortalis infirmitas vivere non potest. Et quod quotidie labimur. quotidie pro nobis christus mystice immolatur. Tercia causa quod hoc sacramentum est institutum in memoriam passionis domini Luca. xxij. Hoc facite in mea commemoracione. Et quotidie recordemur passionis domini. quotidie missa celebratur. Cuius de se. dist. ij. ca. semel dicitur Semel christus mortuus est. in stus pro iniustis. et certum habemus et spe immortali tenemus. quod iam non morietur. mors illi ultra non dominabitur. Tamen ne obliuiscamur quod semel factum est. quotidie fit immolatio missae. tamquam videamus dominum pedentem in cruce

Capitulum. v. An liceat sacerdoti in aliquo casu bis celebrare vno die.

Sacerdos est qui publica persona ideo potest quod non solum pro se. sed etiam pro alijs celebrat. que propter necessitate cogente. potest pluries vno die celebrare. Quilibet ergo alter homo in vno die solum semel comunicet. Tamen propter puritatem passionis christi. Tamen propter reuerentiam sacramenti. ut in hoc quod semel sumatur. reuerentia sacramento exhibeatur. Si autem necessitas non cogat. sufficiat sacerdoti vnam missam in vno die celebrare: quia christus semel

e. j.

passus est. et tunc totum mundum redemit
 ut dicitur de pasc. dist. ij. ca. Sufficit. Nam
 non modica res est unam missam face-
 re et valde felix est. qui unam missam di-
 gne potest celebrare. ut patet de pasc. dist. ij.
 ca. Non modica. Sunt tamen sex casus in
 quibus sacerdos licite una die potest bis
 celebrare. **Primus casus** in die natali
 domini. immo ter ut infra dicitur. **Secundus**
 casus si funus est presens tunc potest una mis-
 sam de die/alteram pro defunctis ce-
 lebrare sic quod illam de die potest celebrare
 et postea pro defunctis. Unde de pasc.
 dist. ij. ca. Non modica dicitur. Quidam tamen
 unam pro defunctis faciunt. alteram de die
 si necesse sit. Ex isto videtur sequi prout
 dicit dominus wilhelmus. quod qui unam celebrat
 de festo/alteram pro anniversario absque
 funere presenti. mortaliter peccat. si facit
 in locis in quibus prohibetur est. Si autem
 non est inhibitorium et si non facit hoc propter
 cupiditatem. sed propter evitare scandalum
 quod forte anniversarium alicuius notabilis
 occurrit. et scandalizarent forte amici
 eius si anniversarium non faceret. vel ex
 alia necessaria causa non peccat. **Tercius**
 propter necessitatem peregrinorum comitantium
 ad limina vel reliquias sanctorum in die
 solenni illorum sanctorum. vel in dedicatione
 ecclesie. si non possunt omnes eadem hora
 ad ecclesiam convenire. potest bis cele-
 brare. ne populum privet devotione.
Quartus propter necessitatem infirmorum
 iterum potest bis celebrare. **Quintus** propter
 adventum principis vel magne persone
 potest bis celebrare. **Sextus** propter ne-
 cessitatem nuptiarum. cum tempore nuptiarum
 labitur si necesse est potest bis celebrare.
Septimus. Unus dies missam tantummodo
 postulat unam. Excipitur functus. necessi-
 tas. cum peregrinus. Infirmus comens
 domini natalis et hospes Et mulier nubes

cum tempore labitur illi. Item versus de eodem
 dem. Natalis nuptus functus eger pe-
 grinus. Hospes si fuerit missam licite
 duplicabis. Per nullam autem necessitatem
 ultra duas missas celebrabit propter quod in
 die natalis domini. in qua licite poterit
 tres celebrare. Versus Tres vult na-
 talis. nisi binas cetera querunt. Qui vero
 pro pecunijs. ex cupiditate vel adula-
 tionibus secularium una die presumit plu-
 res missas facere graviter peccat. nec
 estimo eum evadere estimationem. intelli-
 ge si non peniteat. quod patet de pasc. dist. ij. c.
 Non modica. Sed quare in die nata-
 lis domini tres missas ab uno sacerdote li-
 citum sit celebrare. est sciendum. quod hoc fit
 propter certum misterium. Nam per illas tres
 missas representat triplex status scilicet sta-
 tus ante legem. sub lege. et status gratie.
 Illa missa que cantatur in nocte signifi-
 cat statum ante legem. quando homines erant in
 tenebris. Unde in illa missa legitur. pro-
 pheta. populus gentium qui ambulabat in
 tenebris vidit lucem magnam. Secunda
 missa que dicitur in aurora. significat tempus
 sub lege. in quo iam incipiebant aliqua-
 liter agnoscere christum. propter dicta legis
 et prophetarum. sed non plene. et ideo canta-
 tur inter diem et noctem. Tercia missa dicitur
 in die et significat tempus gratie id est presens
 tempus. Et dicitur officium missae. Huer natus est
 nobis. Et hoc intelligi potest vel scribitur in
 his versibus. Tres in natali missae presens
 celebrari. Quarum prima sacramentum christi
 signat genituram. Altera venturi desi-
 gnat gaudia christi. Tercia iam factum ut lex
 fore facta designat. Etiam ille tres missae
 propter aliud misterium celebrantur. scilicet
 propter triplicem christi generationem et nati-
 vitatem. Quoniam prima missa significat
 generationem christi. qua genitus est
 eternaliter a deo patre. Et secundum officium ca-

est factum
 iacob celebrare
 ad modum
 per rone

nit Dñs dixit ad me. et graduale *Les*
 cum principii. et cōmunio In splendo
 ribus sanctorū: que omnia exprimunt
 istam eternā generatiōem. q̄ ista gene
 ratio est inscrutabilis et inenarrabi
 lis. scdm q̄ dicit *Ysai*. Generatiōem ei
 quis enarrabit. Idcirco missa illā ge
 neratiōez representans in nocte celebra
 tur. Secunda missa significat genera
 tiōem et natiuitatem xp̄i sp̄ialem qua
 nascitur in cordib⁹ fidelium p̄ graciā.
 Un̄ cantat officii *Lux* fulgebit hodie
 Tercia missa significat generatiōez et
 natiuitatē xp̄i tp̄ialem q̄ nat⁹ ē de v̄gie
 maria Un̄ cantat officii *Quē* natus
 est nobis. Et est notandū pro cautela.
 q̄ sacerdos volēs bis celebrare vno
 die non debet sumere ablutiōem calis
 cis in prima missa. quia alias sacramē
 tum. in secunda missa nō sumeret ieiun
 nus. sed potest istam dare puero mdo.
 v̄l potest seruare eandem. quousq̄ eu
 caristiā in secunda missa sumpserit et
 tūc istam ablutiōem cum secūda simul
 sumere potest Idem faciat si ter cele
 brat vel celebrare intendat vt in die
natalis domini.

Capitulū. vi. An missa boni
 sacerdotis melior sit q̄ missa
 mali sacerdotis

Emissa possumus loqui di
 pliciter. Uno modo quo ad
 id qd̄ est essenciale misse. seu
 q̄ntum ad opus operatum. scz corpus
 xp̄i. qd̄ in missa conficiē. et sic oēs misse
 sunt eque bone cum in omnibus missis
 sit idem xp̄c. et idē corpus xp̄i confici
 atur. Alio mō possumus loqui de missa
 q̄ntum ad id qd̄ est annexū sacramēto

ināte. vel quantū ad opus operantis
 et sic qz nō solum missa efficacā habet
 ab ope operato. sed etiā ex ope operā
 te ideo ceteris paribus melius est au
 dire missam boni sacerdotis q̄ mali sic
 in mensa corpali eundem cibū iocundi
 us sumimus a ministro mūdo. q̄ ab in
 mundo *Itē* amē sacramentū corporis
 xp̄i nec melius dicit̄ p̄ter bonū sacer
 dotem sicut nec deteri⁹ p̄ter malum
 sacerdotem. qz nō immerito cōficiētes
 sed i virtute pficitur creatoris. versus
 Un̄ sacramenti nō mutat vita mīstri
 Sicut deterius nō sit p̄ deteriozem. sic
 nō sit melius p̄ p̄ biterū meliozem.

Sed circa hoc occurrunt duo dubia.
 Primum an quelibet missa eque efficax
 sit ad salutem viuoz et mortuoz. et lo
 quoz de his viuīs et defunctis quicq̄
 paces sunt effectus misse. Secundum
 dubiū An missa pro defunctis celebra
 ta plus eis proffit pro quib⁹ celebratur
 q̄ pro alijs pro quib⁹ non. Ad primum
 respondet q̄ missa quo ad sacrificium
 qd̄ ibi offertur scz quo ad corp⁹ et san
 guinem xp̄i. eque efficax est ad salutem
 viuoz et mortuoz eo q̄ in omni missa
 agit cōmemoratio tam viuoz q̄ mortuoz.
 sed q̄ntū ad sacrificantē et q̄ntū
 ad orōnes annexas misse tūc vna mis
 sa pdest plus vni q̄ alteri. In missa ei
 que est p̄ defunctis vbi introit⁹ et to
 tum officium p̄cernit defunctos deu
 tio sacerdotis et orōnes sp̄iales ibi fa
 cte plus prodesse videntur mortuis q̄
 viuīs eo q̄ non sunt pro viuīs sed tā
 tum nō pro mortuis. Ad secundū dubi
 um respondet hieronimus p̄ simile di
 cens. si cereus accensus offeratur i do
 mum aliquā ob reuerentiā alicui⁹ dñi
 ibi residētis q̄uis iste cereus singl̄r ad
 reuerentiā istū dñi offerat. oēs tñ q̄ sunt
 e ij.

*Ad primum qd̄
 eque efficax
 ad salutem
 mortuoz*

*vt dicitur missa
 celebrata p̄
 p̄t p̄ quib⁹
 p̄ p̄ alij d̄
 re. d̄ r̄*

in illa domo participant de illo lumine.
Eodem modo si celebrat missa pro uno de
functo omnibus eque prodest lumen illud.
quod in tenebris ostendit. scilicet lucidum cor-
pus christi ipis defunctis / qui dum vive-
rent in fide permanserunt. Ceterum orationes
speciales et deuotiones. et elemosine et ce-
tera talia pro uno facta plus prosunt
vni quam alteri.

Capitulum vij. Quare missa sp-
est libenter audienda

Missam est libenter audienda /
multiplici de causa. Prima causa
quod circumstantes et missam
deuote audientes vna cum sacerdote sa-
crificium missae deo proferunt oportu-
tenti. Unde et sacerdos orat in canone
in persona ecclesie et circumstantium Sicut in
primis tibi offerimus Et iterum. Et omnium
circumstantium qui tibi offerunt hoc sa-
crificium laudis Secunda causa quod sacrificium
eucharistie pro circumstantibus et missam
audientibus specialiter offertur. Unde
Innocentius tertius super illum locum cano-
nis ubi fit memoria viuorum sic dicitur.
Ibidem euidenter apparet quod sanctus sit et
salubris missarum interesse solennius cum
sacrificium missae specialiter pro circum-
stantibus offeratur Tertia causa quod in
missa propriis circumstantibus et missam
audientibus. specialiter dirigunt a sacer-
dote orationes ad deum / et ipsorum specialis fit
comemoratio cum sacerdos dicit Me-
mento domine famulorum famularumque tuarum
et omnium circumstantium / quorum tibi fides
cognita est et nota deuotio. Quarta
causa quod missam audiens deuote / non
existens scienter in peccato mortali cor-
pus christi specialiter manducat. Unde bea-
tus augustinus dicit. Et quid paras dente

et ventre crede et manducasti. De pre-
sentibus. Et quid. Quinta causa quod decesserit
in isto die communicatus est censendus
quod corpus christi quod sacerdos in altari
sumpsit sacramentaliter. ipse creditur
sumpsisse specialiter. Sexta causa quod quod de-
uote missam audit accipit influxum
diuine gratie ex presentia vtriusque scilicet tam
corpis quam sanguinis christi. Et quicquid maio-
rem influxum gratie quam sacerdos qui rea-
liter et in veritate corpus christi manduca-
cat Septima causa quod ex hoc quod quis deu-
ote missam audit peccata venialia sibi
remittuntur. Unde generaliter confessio
frequens pectoris tonsio / missae audi-
tio. orationis dominice deuota prolatio. ele-
mosina. aque benedictae aspersio. Nec
sax remouet a nobis peccata venialia
Octaua causa quod nullum sacrificium ita
prodest ad augmentum gratie et ad dimi-
nutionem peccati / et ad relaxationem cul-
pe sicut sacrificium missae quod sacerdos
in persona circumstantium et totius ecclesie
sacrificat. Nonna causa quod pie creditur
quod quidquid homo ad necessitatem co-
mederit vel biberit quod hoc plus sibi ad
sanitatem et ad salutem proficit in illa die
qua missam audit quam si missam non audi-
ret. Decima causa quia deuota et fre-
quens missae auditio. valet ad mitigati-
onem peccati parentum et amicorum. et eorum
pro quibus orare tenentur si sunt in pur-
gatorio.

Capitulum vij. Qualiter missa
fit audienda et quid audienti
fit necessarium

Audientibus missam quattuor
sunt precipue necessaria. Pri-
mum est fides sic quod audiens
missam fideliter credat quod post con-
secrationem in ara sub speciebus duobus

panis et vini verus corpus et verus sanguis christi continentur. Et quod fides ad hoc sit necessaria patet quia ista que ibi sunt omnino humana ratione transcendunt et nihil experimento sensibus ingerunt. Unde legitur de quodam qui hoc sacramentum non credidit. et occulte hoc in corde suo tenuit. Contigit quod una die duo viri religiosi. ad hospicium suum puenerunt. et ibi hospitati fuerunt. Mane facto hi religiosi ad ecclesiam adierunt ad legendum missam sicut et legerunt puer quidam hospitis filius. cum istis ad ecclesiam cucurrit. qui in missa vidit sacerdotem hora elevationis puerum eleuare et postea diuidere. et crudum in comunione comedere. Puer valde timens. domum cucurrit et se abscondit postea supuenientibus istis religiosi puer queritur et minime inuenitur. Tandem diligenti facta inquisitio puerum inueniunt et querunt causam sui latibuli. Qui puer respondit timeo illos viros qui puerum in altari commederunt. ne forte me etiam commedant. Quo audito pater pueri errorem quem de hoc sacramento habuerat confessus fuit. et tandem firmiter credidit deo referens gratiarum actiones. quia recognouit hoc miraculum propter sui incredulitatem fore factum. Simili huic legitur in legenda sancti gregorii de quadam matrona. que fide dubia habuit de sacramento corporis christi. quare pro fidei confirmatione ad petitiones beati gregorii panis in altari sub forma crude carnis apparuit. Unde de eo catat ecclesia Clare felicem presulem. vere fidei doctorem quo petere panis christi formam accepit digiti. Secundum quod debet esse in audientibus missam debet esse deuotio quia homines deuote astantes spiritualiter communicant. Unde cum quadam die sacer-

dos missam celebraret/et quedam dominus astaret ipse sacerdos in comunione tantum duas partes hostie inuenit. et terciam amisit. pro qua inquisitio facta et non inuenta. alias duas partes sumpsit. et post missam ante altare se prostrauit et amarissime fleuit. Tunc illa deuota domina/ ad eum accessit. querens ab eo cur fletet et conturbatus esset. qui respondit. quod ei dicere non posset. domina vero dixit. domine mi/ne tristemini. terciam partem hostie quam amisistis/angelus domini mihi attulit. et me cum ea comunicauit. Nec enim duo scilicet fidem et deuotionem si audiens missam in se. habuerit/ fructum et utilitatem huius sacramenti percipit et sepius abundantius quam conficiens. Ex quibus dictis patet quod si deuotio debet esse in audiente missam. quanto magis debet esse in celebrante et conficiente. Tercium quod debet esse in audientibus missam est discretio in adorando. diligenter enim audiens missam acta sacerdotis consideret et videat ne prius adoret hostiam quam fuerit consecrata/ seu forma consecrationis a sacerdote prolata. ne oppositum faciendo ydolatriam committat. Et considerationem sumere potest ex hoc. cum viderit sacerdotem hostiam in manu tenentem et adorantem per genuflectionem. Debet igitur sacerdos esse cautus in tenendo hostiam in manu ne nimium eleuet eam ante consecrationem. sicut quidam indiscreti sacerdotes facere consueverunt in hoc simplicibus laicis occasionem dantes ydolatrando. quod grande est peccatum. De ergo hoc contingat possit sacerdoti quo ad hoc bona dari informatio et cautela videlicet quicumque sacerdos dicendo hanc partem canonis que pridie quam pateretur accepit panem. Recipit hostiam ad manus non eleuet eam in altum.

e. iij.

sed ponet eam supra digitum seu indicem
sinistre manus partim / et partim supra
corpale. Et eleuando oculos in celum p
gratiae tangat pectus dextera ma
nu ipm tundendo. et facta cruce super
hostiam antequam pferat verba psecrati
onis. recolligat se de debita materia
p sacrificio misse sibi obiecta. Et qd ipe
debitus sit mister iuxta ritum eccie ordi
natus. volens seu intendens facere id
qd xpc in vltima cena fecit cum discipu
lis suis. in memoria passiois et mortis
sue instituit esse faciendum p vba ad hoc
apta. Quia meditatione premissa sacer
dos pferat formam verborum traditam a
xpo. scz hoc est enim corpus meum. Et tunc
hostiam consecratam capiat ad digitos
prioris vtriusque manus deceter et soli
cite et tunc eleuet eam non nimis veloci
ter nec nimis tarde. sed medio modo.
reuerenter eleuando vltra caput suum
quanto melius potest. ut ipse circumstantis vi
dere possit corpus xpi. et e contra reue
renter supra corpale ad sinistram partem ca
licis deponedo. vel ad partem anterior
rem calicis prout sacerdos habet in
consuetudine quous primus sit cautius. et
ita se habedo non simpliciter de facili po
terit dare occasionem ydolatriandi. suo
modo faciat de calice. Videat tamen qd in ele
uando non nimis inclinet calicem ad se
vel a se. ne sibi coringat. periculum effu
sionis sanguinis xpi sicut heu sepius co
tingit p biteris indiscretis. Quarto
debet esse in audientibus missam reueren
tia cum timore. Unde decretum statuit qd
nulli laycorum licet in eo loco consistere
vbi missa celebratur. Nec mulierem decet
appropinquare ad altare. ut sic sacerdos
sine impedimento et distractione celebra
tionis officium valeat liberius expedire.
Unde quod nunc communiter fit scz qd vi

ri et mulieres in facie prospiciunt sacer
dotis et ad latera altaris appropinquan
tes. stant contra faciem sacerdotis multum
detestabile est. et diuine iusticie contra
rium. Tales siquidem aduertere debent
illud quod scribitur. ij. Regum vi. Dum da
uid voluit educere arcam domini in ciui
tatem imposuerunt eam supra plaustrum nou
um. et quod boues calcitrabant et decli
nauerunt eam / expendit osan manum
ad arcam domini quod eam teneret. iratusque
indignatione domini contra eum supra temeri
tate sua / percussit eum. et mortuus est ibi
qui nihil aliud fecit nisi quod propriam vxo
rem in nocte precedenti cognouit. Sicut
aduertere debet illud quod legitur. Regum
vi. Percussit autem de viris bethsamiz
tis eo quod vidissent arcam domini quingens
milia plebis et septuaginta viros. Si igitur
bethsamite percussi sunt / eo quod teme
rarie denudauerunt arcam domini et eam vi
derunt. que fuit figura corporis christi quod
magis temerarie ad loca consecrationis
accedentes sunt puniendi.

Capitulum. ix. Quare
officium misse versus
orientem offeratur

Ubitant nonnulli. quibus / vel
quibus de causis / sacrificium
misse domino versus orien
tem offeratur. cum tamen vbiqz sit essentia
liter. presencialiter et potencialiter. Sed
huius diuerse cause assignantur. Una
quia dominus crucifixus ad occidentem
respiciebat. Et igitur nos orantes
ad illum respiciamus igitur versus ori
entem offerimus ut inquit Job. d. amascen.
Secunda causa est. propter significationem.
quod sicut illuminatio medij corporalis in
cipit ab oriente sic nostre mentis illumini

1. Cayoz h
2. rufus
missa tebra
in porye que

natio fit a xpo deo. qui est verū oriens
De quo legit. Ecce oriens nomen ei?
et lux vera illuminās omnē hoīem in
hunc mundū veniente. Tercia causa
qz ista pars est nobilior ps mūdi et or-
bis. vt igitur animū nr̄m ad pociora
cōuertamus et semp nobiliora et poci-
ora offeramus. Idcirco ad istā partē
adoramus. Quarta causa qz ibi appa-
rēt opa eius meliora. ibi nāqz paradysum
voluptatis nostrā patriā d qua expul-
si sumus collocavit. Quinta causa qz
sol in oriēte orit. p quem sol iusticie scz
xpc qui est verus sol exprimit. Ad oriē-
tem igit adoramus. vt solem iusticie
nos adorare intelligam. Sexta causa
la vt memoriā gloriā nr̄e resurrecti-
onis que erit p claritate solis splendi-
dior reuocemus. Septima cā vt dñm
ad istam partē ascendisse et ad iudiciū
uenturū ab illa pte quasi expectantes
mōstrem. Si vō in ecclesijs aliquib?
altaria ad occidentē constructa inueni-
unt vt in eccia romana sic fore narra-
tur. hoc fit ad designandū mortē xpi/
que p occāsum intelligit. et xpc in alta-
ri intelligit adorari. Si vero ad alias
ptes mūdi hoc fit ad extirpandū mo-
res gentilitatis. Nā et ipi gentiles vt
dicit Aristot. viij. phisicor. ad orientem
deos suos adorāt. De ergo videamur
gentilitatē sequi tūc etiā ad alias ptes
adoramus et sacrificamus.

Capitulū .x. Qualiter sacerdos
adorare debeat missam cele-
braturus.

Sacerdos volēs hostiā missę
celebrare / et oīes deuotas
pro populo offerre ai aduer-
tere debet. qualiter oīes deo offerre

debeat et ipm adorare Estigit sciedū
qz deus est adorandus ex puro corde.
scia bona. et fide nō ficta. Contra pri-
mū peccant hij qui deo in psperis sa-
crificāt. in aduersis vero deū blasphe-
man: et maledicūt. de quib? ppheta p
dixit. Confitebunt tibi cū bñfeceris
eis. Si vero nō fuerint saturati mur-
murabūt. Ps. lvij. Contra scdm pec-
cant hij qui deū grauissime offendunt
et postea temere sacrificāt De quibus
Ps. psalmo xlix. Peccatori aut dixit
deus. quare tu enarras iusticias meas.
et assumis testamentū meū p os tuum
Illud vtiqz testamentum de; quo dñs
ait Luc. xxij. Hic est calix sanguis mei
noui testamēti. Contra terciū peccāt
hij qui recte dicūt et prauē viuūt. qui
bus dñs impropert p pphetam dicēs
Hic populus labijs me honorat. cor
aut eoz longe est a me. Qua ppter a sa-
cerdote sacrificiū est offerendum cor-
de puro p deuotiōem. fide recta p con-
fessionē. scia pura p opez exhibitōez
vel veneratiōem Qualiter aut. oīes
a sacerdote pñciari debeat / infra pa-
tebit circa iniciū canonis et finē expo-
sitiōis. missę

Caplin. xi. Quot mōis missa pa-
gat et de cātu quo missa solēnizat

Sciendū qz officium missę du-
pliciter pagit. Uno mō sim-
pliciter Alio mō solēniter Simpliciter
dico qz tūc pagitur qñ sine cātu et
sine mīstris scz dyacono et subdyaco-
no celebrat Et p oppositū solēniter qñ
cū modulatiōe cantus et cū hñi mīni-
stris et ceteris que sunt de solēnitate
pagit. Qualiter ergo illoz vtroqz mo-
doz pagi deat insinuat. b. bern. dicens
e. iij.

Cum aq alia
sunt pñciata
vñ omidant

Frates mei immolantes hostiā lau-
dis. iungamus verbis sensum. sensui af-
fectum. affectui exultatiōem. exultatio-
ni maturitatē. maturitati humilitatē
humilitati libertatem. Sed de cantu
quo missa solemnizatur est aduertendū
q̄ vsus cantandi a veteri testamento
sumpsit in ciuim. vt legit̄. i. Paralip. et
in li. Esdr̄e. Sane dauid p̄phetaz exi-
mius cultum dei volens ampliari can-
tores instituit / qui coram arca federis
musicis instrumentis et modulatis vo-
cibus decantarēt. inter quos tres fue-
runt p̄cipui. scz eman azack ethan. Vñ
sic legit̄ in li. Paralip. Isti sunt quos
dauid p̄stituit sup cantores domus dei
stantes iuxta ordinē suum i ministerio
de filiis iaphet et eman cantor fili⁹ ioz-
hel. et a dextris illius azaph filius ba-
lachie. Ad sinistram aut̄ eius ethan fi-
lius leyosi. et fecit stare contra altare
cantores. et in sono eoz dulces modu-
los fecit. Et de cantu dicit psalmista.
Cantate dño canticū nouū zc. Scdm
aut̄ hugonem de sancto victore / tres
sunt species sonoz que modulationes
faciunt. Fit em̄ son⁹ / pulsū. flatu. et vo-
ce. Pulsū / vt in psalterio et lutinis.
Voce vt in cantu. Flatu vt in tubis z
organis. Hec genera musicoz antiqui-
tus populus exercebat in laudem dei
et sic officium misse scdm Richardum
ep̄m / cōsistit in psalmis / cantu z lectio-
nibus. Ad primū gen⁹ musicoz quod
fit pulsū / spectant psalmodie. Juxta
illud psalmi. Laudate in psalterio et ci-
thara. Ps. c. lviij. Psallin em̄ grece
z canere latine. Ad scdm genus musi-
coz qd̄ fit p̄ voces / ptinent lectiones
vt apostolus vocauit lectiōem per vo-
cem dicēs Ignorantes iesum z voces
p̄phetarum que p̄ sabbatum leguntur.

Cantus vero reflectitur siue refertur
ad gen⁹ musicoz qd̄ fit flatu. Celebra-
tur itaq; cantus vt omēs satagant re-
ferre gracias et laudem deo. et non so-
lum manibus immo ore lingua et alijs
membris debent opera agere quibus
valeant placere deo. Et etiam vt ani-
mus audientiū ad deuotiōem valeat
excitari. P̄dest etiā consonātia sono-
rum assignari cōcordia morum. sic q̄
p̄ pulsū cythare manuū operatio in-
telligatur. p̄ flatum organimentis de-
uotio. p̄ cantum vero sermonis exhor-
tatio designetur. Unde bernū. Quid
prodest dulcedo vocis sine dulcedine
mentis. frangis vocem. frangas z vo-
luntatem. seruas cōsonantiā vocum.
serua cōcordiā mor. vt sis per exem-
plum p̄coris proximo. p̄ voluntatē dō
per obedientiā magistro. Et aug⁹. in
li. ps. sic dicit. Consuetudinē cantan-
di probat ecclia. vt p̄ oblectamenta au-
rium / infirmior animus ad affectū pie-
tatis consurgat. Non em̄ modulatio-
nes et neumata / in ecclia dehent can-
ri ad complacentiā hoim. q̄scdm bea-
tum Grego. P̄derumq; in sacro miste-
rio dum vox blanda querit. congrua
vita negligitur. Et cantor deū vocib⁹
stimulat cum populū vocibus delectat
Qui alludit Hiero. qui sic inquit. Audi-
ant adolecentuli. audiant hij quibus
est in ecclia officium dñi cōmissum. deo
nō tantū voce psallendū. sed et corde
esse cantandū. Qm̄ magis deuotione
q̄ vocis iubilatiōe cantandū est. quia
non clamor / sed amor sonat in aure dī
Leterū nō propter carnales sed pro-
pter spūales delectatiōes vsus cantā-
di in ecclia institutus est. vt qui verbis
nō compungunt saltem suauitate mo-
dulatiōis moueant. hec Hiero.

Capitulum xij. De diuersitate officij ambrosiani et gregoriani

Primitiua ecclesia diuersa diuersi quosque pro suo uelle cantabat. dummodo id quod cantabat ad laudem dei pertinebat: Officia tamen ab omnibus obseruabantur que ab apostolis et a christo instituta erant. uide licet dominica oratio. et symbolum. et uerba consecrationis. Succedentibus uero temporibus quia ecclesia dei heresibus scissa erat. theodosius imperator. hereticorum extirpator. rogauit damasum papam ut per aliquem uirum prudentem et catholicum ecclesiasticum faceret ordinari officium. Unde idem papa precepit hieronymum presbitero pro tunc in bethleem cum paula et eustochio uirginibus moranti quatinus officium ecclesie ordinaret. Ipse enim nouerat linguam grecam. hebraicam et latinam. et caldam syriacam. qui mandato eius obtemperans. ordinauit quantum in una quaque dominica uel feria de psalmis legi deberet. Euangelia quoque et epistolas propter cantum ex magna parte ordinauit. Quo ope completo. idem hieronymus. romam misit. et a damaso papa canonisatum est. et preceptum est ab omnibus ecclesiis obseruari. Impropriatumque est illud damaso pape. propter auctoritatem quam interposuit. Officium uero missae tam ambrosius quam gregorius cantu ordinauerunt. quibus diuersimode. De qua diuersitate legitur in uita eugenij. quod cum officium ambrosianum magis ab ecclesia frequentaretur quam gregorianum. adrianus papa celebrant concilium. et statuit quod officium gregorianum deberet uniuersaliter obseruari. ad quod karolus imperator omnes clericos minis et supplicijs per diuersas prouincias cogebat. Beatus uero eugenius ad hoc concilium

ueniens. post ipsum per triduum induxit papam. ut omnes platos qui huiusmodi concilio interfuerant et iam recesserant reuocaret. quo facto. et concilio congregato. omnium patrum concursus fuit sententia. quod ambo missalia. scilicet gregorii et ambrosij super altare sancti petri ponerentur. signaculis episcoporum munita. et clausa. et quod fores ecclesie clauderentur. et omnes tota nocte insisterent. ut dominus indicaret per aliquod signum. quod eorum officium ab ecclesia magis uellet obseruari. Et hoc per omnia factum est. Mane autem intrantes ecclesiam inuenerunt ambo missalia aperta. et missale gregorianum penitus dissolutum. huc illucque dispersum. Ambrosianum solum modo apertum in eo loco ubi positum erat inuenerunt. Quo signo sufficienter edocti diuinitus statuerunt quod officium ambrosianum tamen in sua ecclesia seruaretur. gregorianum uero per totum mundum deberet obseruari. et ita adhuc hodie seruatur. Ceterum in ecclesia nihil est canendum uel legendum. quod a sancta romana ecclesia non sit canonisatum et approbatum.

Capitulum xiiij. De hora celebra-
tionis missarum.

Delesterus papa instituit quod ante horam tertiae missae non celebrarentur. ut habetur de presbytero. dist. i. ca. nocte. Quod de missis popularibus et conuentualibus in quibus fit concursus populi intelligendum est. quia secundum beatum Augustinum. Populus a publicis missis que hora tertia dicuntur non retrahatur. Leo tamen papa diluculo suae in prima parte diei ad celebrandum missam intrauit. cuius auctoritate adhuc hodie missa potest celebrari. ut dicitur de selecta. dist. i. ca. Nocte. Celebrant autem missa popularis

seu publica aut hora tertia sexta vel nona In hora tertia. quia hora tertia spiritus sanctus super apostolos in linguis igneis descendit et eadem hora Christus crucem portavit. et lignis in dorso est crucifixus clamantium/ crucifige crucifige eum. In sexta hora Christus vere est crucifixus manibus gentilium. In nona quia in illa hora in cruce pendens emisit spiritum Celebratur autem hec missa popularis in diebus dominicis et festis hora tertia. id est post festum hora sexta. in quadragesima. vero hora nona De hac materia etiam aliquantulum dicitur in tractatu secundo

Capitulum. xiiij. De prima institutione missae et a quibus missa secundum hominum ritum est ordinata

Propter cetera ecclesie sacramenta/ illud constat esse precipuum quod in missa officio supra mensam sacratissimi altaris celebratur representat illud ecclesie officium et convivium. in quo filio revertente pater occidit vitulum saginatum. id est panem vite et vinum quod sapientia miscuit proponens Hoc autem officium missae Christus instituit. cum novum condidit testamentum disponens heredibus suis regnum sicut disposuit ei pater ut edant et bibant supra mensam eius in regno suo. Et cenantibus illis accepit panem benedixit ac fregit dicens. Accipite et comedite. hoc est corpus meum quod pro vobis tradetur. Similiter et calicem postquam cenavit dicens. Hic est calix sanguinis mei qui pro vobis effundetur. Mathe. xxvi. et Luce. xxii. Hic verbis panem et vinum in corpus suum et sanguinem transsubstantiando missam instituit. Hac igitur institutione apostoli in formam ceperunt hoc sacrosanctum fre-

quentare misterium. propter causam quam expressit dominus dicens. Hoc facite in mea commemoratioem formam servantes in verbis et materia servantes in rebus. prout apostolus. id est ad corinthios. vij. testatur dicens. Ego enim accepi a domino quod et tradidi vobis apostoli autem hanc missam adhaeruerunt dicentes non solum haec verba circa consecrationem. sed et dominicam orationem scilicet pater noster. Unde sanctus petrus primo sic in antiochia legitur missam celebrasse. et beatus iacobus frater domini simili modo in pontificalibus hierosolymis primo dicitur missam celebrasse. marcus in alexandria. iacobus enim frater domini qui primum possedit hierosolimitanam ecclesiam. et basiliscus cesariensis episcopus cuius sanctitas tunc toto orbe claruit addiderunt in scripturis hunc modum celebrandi missam. ut habetur de psalmo. dist. i. ca. Iacobus. Littera diversis temporibus a sanctis patribus et doctoribus et summis pontificibus scilicet celestino. gregorio. ambrosio. thelesio. fixto. et multis alijs leguntur adiecta. prout christiane religionis cultu crescente visa sunt decetius expedire

Capitulum. xv. De provida ordinatione missae et in quibus consistit.

Officium missae tam provida ordinatione legitur dispositum quod omnia que circa Christum et per Christum gesta sunt. ab incarnatione usque dum celos ascendit/ maxima ex parte continet et ipsa tam in verbis quam in signis admirabili specie representat. ut infra lucide apparebit ipsum autem officium missae in quatuor consistit videlicet in personis. in operibus. in verbis. et in rebus. Personarum tres sunt ordines scilicet persone celebrantes

ministrantes et circumstantes. Personarum ministrantium tres sunt ordines. scilicet accoliti. dyaconi. et subdyaconi. Accoliti grece latine ceroferrarij dicuntur. ad deportandum cereos/ quoniam euangelium est legendum. vel sacrificium offerendum. Tunc enim accendunt luminaria et deportant ab eis/ non ad effugandas aeris tenebras. cum soleo tempe rutilat sed ad signum leticie demonstrandum. ut sub typo luminis corporalis illa lux ostendat. De qua Job 1. dicit. Erat lux vera que illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Ad accolitum etiam pertinet preparatio luminarium in sacrario. Ipse etiam cereum portat ipse. ut ceolum cum vino et aqua subministrat pro eucharistia. Subdyaconus preparat. et ad ipsum pertinet calicem et patenam ad altare christi deferre. et leuitis tradere. et ministrare aquam et manutergium presbiteris ante altare. Ad dyaconum vero pertinet assistere sacerdotibus. et ministrare in omnibus que aguntur in sacramentis christi scilicet in baptismo et confirmatione. et eucharistie mensam. Altare vestire et predicare euangelium et epistolam. Per tres vero sunt species. videlicet actus. gestus. et motus. Verborum etiam tres sunt diuersitates. scilicet orationes. modulationes. et lectiones. Rerum similiter sunt tres partes scilicet ornamenta. instrumenta et clenodia. que omnia diuinis plena sunt mysterijs ut infra patebit

Capitulum .xvii. De reuolucione legalis sacrificij ad sacrificium misse

Emplum olim domini erat diuisum in duas partes. Celo interposito vna pars fuit extraluminum. et ista vocabatur prior edes. alia interior et vocabatur sancta sanctorum. Hanc

partem secundam templi interioris scilicet sanctam sanctorum solus pontifex intrabat semel in anno. hinc nota prima in rationali scripta. ferens sanguinem et carbones ignitos cum thymamate in thuribulo ponens adurebat. donec fumus eius obumbraret. Deinde ad propiciatorium et aram sanguinem aspergebat. hec omnia signa fuerunt sed recesserunt postquam veritas et signata aduenerunt. Et quod hec significat circa canonem ostendit. precipue tamen tria sacrificia ecclesie per propiciatorium. thuribulum et altare signata sunt scilicet sacrificium penitentie. sacrificium iusticie. et sacrificium laudis. De primo dicit propheta psalmus 1. Sacrificium deo spiritus tribulatus cor contritum etc. De secundo idem propheta dicit Tunc acceptabis sacrificium iusticie etc. De tercio idem propheta. Tibi sacrificabo hostiam laudis Super altare caro mactatur. intra thuribulum thus adoletur. Et ad propiciatorium sanguinis inferunt Caro mactatur in strutione. thus adoleat ex deuotione. sanguis inferitur pro redemptione super altare corporis intra thuribulum cordis ad propiciatorium dei patris. In sacrificijs panis et vinum et aqua spiritualiter offeruntur. In sacrificio penitentie offertur vinum doloris et contritionis. aqua meroris et plorationis. panis laboris et afflictionis. Doloris in corde meroris in ore. laboris in opere. In sacrificio vero iusticie offertur panis fortitudinis et constantie. vinum rectitudinis et prudentie. aqua mansuetudinis et temperantie. Fortitudinis inter aduersa. rectitudinis inter iniqua. mansuetudinis inter peccata. Sed in sacrificio eucharistie offertur panis unitatis. vinum caritatis. aqua felicitatis. panis pro corpore. vinum pro anima. aqua pro populo. ut. i. plenius ostendit. Inter hec sacrificia primum educit. secundum deducit. tertium inducit. Educit. incipit

entes: deducit proficientes. inducit proficientes. Educit incipientes ex egipto. deducit proficientes per desertum peregrinationis et inducit profectos in patriam glorificationis. hec tria sacrificia sacerdos offert in mensa. Primum in confessione. secundum in oratione. tertium in actione seu canone. Nam et tria sunt que secundum prophetam deus requirit ab homine scilicet diligere misericordiam. facere iudicium. et sollicitè ambulare cum deo. Diligat ergo inquam qui vult offerre sacrificium pietatis. Faciat iudicium qui vult offerre sacrificium iusticie. Cum deo sollicitè ambulet qui vult offerre sacrificium eucaristie. hec Innocentius.

Laplin xvij. Quare dies sabbati cessit beate marie virginis in speciale commemoratione. Et quomodo officia missae distinguantur secundum aliquas terrarum consuetudines in numero dierum in ebdomada.

Pristinis temporibus in ecclesia heresibus pullulantibus. et sanctam trinitatem impugnantibus ex instructione alicuius magistri. et rogatu karoli et bonifacii archiepiscopi moguntinensis ecclesie statuto quolibet die dominico missa de sancta trinitate celebrabatur. secunda feria de sapientia. tertia feria de spiritu sancto. quarta feria de caritate. quinta de angelis. sexta de sancta cruce. sabbato de beata virgine. Causa vero cessante cessavit istius dominicalis officii ordinatio. Et postea statutum fuit ut prima feria haberet suum officium. secunda feria de angelis. quia tunc primo creati sunt in bonis gratuitis. Tunc enim lux diuisa erat a tenebris. id est boni angeli a malis quia tunc boni confirmati sunt in gratia. et mali ceciderunt. scilicet in secunda feria. sed in prima feria creati sunt in bonis naturalibus. Sed consuetu-

do inoleuit. quod secunda feria celebratur pro defunctis. quia ut innuit quidam aie que sunt in purgatorio prima feria refrigerium habent. et statim secunda feria redeunt ad penam. quare ut subveniant earum laboribus. missa pro illis in secunda feria celebratur. In tertia feria tunc pro peccatis celebrabatur. In quarta feria pro pace. In quinta pro tribulatione vel resumebatur officium dominice. sed nunc consuetudo induxit ut celebraretur de corpore christi. In sexta feria de sancta cruce que appropriatur passioni christi in qua christus crucifigi et mori voluit. In sabbato de beata virgine. Quare autem dies sabbati cessit ad speciale memoracionem beate virginis. huiusmodi multiplex ratio assignatur. Una hystorialis. Legitur enim sic quod in quadam ecclesia civitatis constantinopolitane erat imago beate virginis coram qua dependebat velum quod tota vespere labat imaginem. sed hoc feria sexta hora vespere recedebat ab imagine nullo momento. sed solo dei miraculo et quasi in celum deferabatur. ut ad plenum posset imago a populo conspici. Celebratis vero vespere in sabbato descendeat ipsum velum ante eandem imaginem et ibi manebat usque in sextam feriam hoc miraculo visum statutum est ex divina inspiratione ut si ista feria nisi festum impediatur memoracione et missa de beata virgine habeatur. Secunda ratio quia domino crucifixo et mortuo in sexta feria suis discipulis fugientibus et de resurrectione non credentibus tota fides catholica in sabbato qua dominus in sepulchro quievit in sola beata virgine permansit. idcirco ista dies magis memoracioni sue quam alia appropriatur. Tercia ratio. quia dies sabbati est quasi introitus et ianua ad diem dominicum. Dies autem dominicus est dies requiescit et significat vitam eternam. vnde cum sumus in gratia domine nostre quasi sumus in ianua paradisi

et ipsa nobis est porta ad regnū celoz
 idcirco sibi in sabbato qđ pcedit diem
 dñicum solemnizant. Quarta rō vt so
 lennitas et memoratio mris memo
 ratiōi et solēnitati filij q̄ sexta feria pa
 gitur continuet. Quinta rō. vt festiui
 agat in die ista qua dñs ab omni ope qđ
 patrarat quieuit qui est dies sabbati.

Sequit tractatus quintus libri
 primi. De ornamentis sacerdotilib⁹ et
 instrumentis ad officium misse requisitis.

Actum erat i tractatu
 pcedenti ca. ij. qđ missa
 nō sit celebranda nisi a
 sacerdote vestib⁹ sacer
 dotalibus ad hmōi offi
 cium requisitis et orna
 mētis induto. et vbi assunt certa instru
 menta ad hoc req̄sita. Quare iam q̄stū
 ad quintū tractatū et vltimū huius li
 bri primi. de eisdem in sp̄ali aliqđ est
 dicēdū. Et hēbit tractat⁹ ille duo ca.
 De indumentis et ornamentis sacerdo
 talibus capitūlū primū.
 De instrumentis ad officium misse re
 quisitis capitulū scđm.

Capitūlū primū De indumentis
 et ornamentis sacerdotilib⁹.

Eligio diuina alterz habitū hz
 in ecclesiasticis officijs et alterz
 in cōmuni vsu vt scđm muta
 tiōem habit⁹ vita mutet in melius. et
 scđm sp̄m viuēdo ipe sacerdos exem
 plū cūcto xp̄iano p̄lo p̄beat bone cō
 uersatiōis. Nec i quotidiano vsu vesti
 bus sacris licet vti. etiā in vestib⁹ p̄mu
 nis vite vsu pollutis. nō licet ingredi i
 sancta sanctoz. seu vestibus sacris et

mbis et p̄scia pura quā designāt diuina
 sacramēta sunt tractāda scđm qđ insti
 tuit stephan⁹ papa dicens. Vestibus
 sacris nō nisi in ecclesiasticis et dō dignis
 vti liceat. officijs p̄ q̄s vestes in sacris
 vtēdas nō oīa sacra et misteria et intel
 lectū sacre scripture fore p̄plo reuelan
 da intelligimus. Et est sciendū qđ sacre
 vestes a veteri testamēto sumptēnt ori
 ginē. p̄cepit em̄ dñs moysi. qđ faceret
 aaron et filijs ei⁹ vestes sacras in gliaz
 et decorē. vt loti et sacris vestib⁹ indu
 ti sacerdotio fungerent. vt dicit Exod.
 xxviii. De eodē hētur Ezech. xlv. i hec
 verba. Ipsi ingredientē sanctuarium
 meū. et accedēt ad mēsam meā. et mini
 strēt mihi. et custodiāt ceremonias me
 as vestib⁹ vtātur lineis. nec ascēdant
 sup eos quicq̄ laneū qm ministrat mihi
 in portas atrij et intrinsec⁹. Lumq̄ in
 gredientē atrij exterius ad populū ex
 uant se a vestib⁹. in quib⁹ ministrauerūt
 et vestiēt se vestimētis alijs. et non san
 ctificabūt i vestib⁹ suis. Et qđ dicitis
 p̄sutant errores quozdā hereticoz. re
 phendentij nos temere qđ talib⁹ orna
 mur dicētes qđ nunq̄ xpc et discipuli
 eius hmōi vestib⁹ legunt induci fuisse.
 Quib⁹ obuiat sic respōdendo. xpc no
 luit oīa p se instituire. sed voluit suos
 successores et vicarios i hoc honorare
 qđ in p̄cessu t̄pis p̄ inspiratiōez sp̄scti
 ad suā reuerētiā multa p̄ suos mīstros
 instituerent. qđ notauit in his v̄bis cū
 dixit aplis. Multa adhuc habeo vobis
 loqui. sed nō potestis ea portare modo
 Vestes sacrate qđ sacerdos induitur
 scđm p̄munē vsu sunt hęc. Suphu
 merale qđ caput velat et humeros tes
 git. Alba linea que totū corp⁹ tegit et
 vestit. Lingulū qđ albā stringit et coar
 tat. Manipul⁹ qui sinistrum brachium